

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. і CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2007. – 1736 с.
2. Коцюбинська І. М. З неопублікованого листування письменника / І. М. Коцюбинська, М. М. Олійник // Рад. літературознавство. – 1964. – № 4. – С. 104–107.
3. Коцюбинський М. М. Твори : у 6 т. / М. М. Коцюбинський. – Т. 5. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 464 с.
4. Коцюбинський М. М. Твори : у 6 т. / М. М. Коцюбинський. – Т. 6. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 492 с.
5. Мацько Л. І. Мовні засоби образності в новелі М. Коцюбинського „Intermezzo” / Л. І. Мацько // Українська мова і література в школі. – 1982. – № 10. – С. 43–49.
6. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст. / О. Г. Муромцева. – Х. : Вища шк., 1985. – 152 с.
7. Павличко С. Д. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм : Складний світ Агатангела Кримського / С. Д. Павличко. – К. : Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2001. – 328 с.

У статті проаналізовано лексичні новотвори в письменницькому епістолярії М. Коцюбинського. Виявлено, що 86% нових слів належить до денотативних лінгвокультурем, 11% можна вважати як денотативними, так і сигніфікативними, 3% – це лінгвокультуремі соціально-національної поведінки. Наголошено, що новотвори несуть у собі широку інформацію про особливості життя народу і є рушійною силою розвитку мови й культури.

Ключові слова: епістолярій, лексичні новотвори, лінгвокультурема, українська літературна мова.

The article deals with the analysis of the lexical neologisms in the written epistolary of M. Kotsyubynskyi. It has been defined that 86% of the neologisms belong to the denotative linguoculturemes, 11% can be considered both denotative and significative ones, 3% are the linguoculturemes of social and national behavior. It has been stressed that the neologisms carry broad information about the peculiarities of the life of the nation and are a moving force of the development of the language and culture.

Key words: epistolary, lexical neologisms, linguocultureme, Ukrainian literary language.

Світлана Нередкова
(Луганськ)

УДК 811.161.2'282.2

ЛЕКСИКА УСНОРОЗМОВНИХ ТЕКСТІВ З ПОГЛЯДУ ВИЯВУ В НІЙ ІНТЕРФЕРЕНТНИХ ЯВИЩ У ЖИТЕЛІВ ЛУГАНСЬКА

Пропонуємо дослідження, спрямоване на вивчення трансформ, які виникли під дією інтерференції в усному спонтанному українському мовленні містян Східної України.

В умовах українсько-російської та російсько-української двомовності, яка існує в Луганську, у лексемах та їхніх формах унаслідок міжмовної взаємодії відбуваються інтерферентні зміни, що призводять до заміни звукового складу слова чи його форми. М. П. Кочерган з цього приводу зазначає, що „серйозні контактні зумовлені зрушення починаються з двомовності, тобто з функціонування двох мов на одній території, в одному й тому самому етнічному середовищі” [4, с. 341].

Вивчення механізмів міжмовної інтерференції належить до складних завдань загального мовознавства, адже „міжмовні впливи – соціологічні у своїй природі, й вони мають складніший механізм дії. У них важать насамперед комплексні культурні (в широкому розумінні), психолінгвальні та суто лінгвальні чинники” [8, с. 200–201]. Питання міжмовної взаємодії після проголошення Україною незалежності набуло ще більшої актуальності, тому явище інтерференції цікавить багатьох сучасних дослідників. Так, О. С. Черемська виявляє інтерферентні запозичення та зміни в мові преси Харківщини 50–80-х рр. XX ст. [10]; З. І. Вовчок досліджує інтерференцію на матеріалі мовлення різних за віком, соціальним статусом, рівнем освіти та місцем проживання мешканців Запорізького Надазов'я [1]; Г. В. Зимовець аналізує інтерферентні явища в мовленні діаспори [2]; О. В. Зубарев досліджує інтерферентні процеси в мовленні студентів Північної Донеччини [3], О. В. Шинкаренко описує інтерферентні зміни в мовленні молоді Кіровоградщини [11] тощо.

Під інтерференцією в сучасній лінгвістиці розуміють взаємодію „мовних систем при двомовності, яка виникає при мовних контактах або при індивідуальному засвоєнні нерідної мови” [9, с. 209]. О. О. Селіванова подає таке тлумачення: „Взаємне проникнення в мовлення білінгвів елементів різних рівнів двох мов, якими він володіє, що сприймається як іншомовний акцент. Інтерференція є відхиленням від стандартів рідної мови, мовленнєвою помилкою. Інтерференція може охоплювати всі рівні мови...” [7, с. 192].

Праці учених про інтерферентні явища свідчать про поглиблення теоретичних положень та вдосконалення методів, прийомів опису досліджуваного феномена, водночас вивчення явищ інтерференції в усному українському мовленні жителів Луганська не було предметом спеціального дослідження.

Цим зумовлено **актуальність** пропонованої статті, **мета** якої – описати лексичні форми, які постали під дією інтерференції, зафіксовані в усному мовленні луганців. Поставлена мета зумовила необхідність розв’язання таких завдань: з’ясувати особливості реалізації трансформ в усному мовленні мешканців Луганська; охарактеризувати види цих форм; окреслити чинники й механізми вживання їх в усному мовленні.

Об’єктом дослідження стали три соціолінгвальні групи (СЛГ), які ми виокремили.

I СЛГ – молодь 15–25 років, працівники підприємств або студенти середніх спеціальних (коледжі) та вищих навчальних закладів, які зберегли особливості рідної говірки, володіють українською літературною мовою, у побуті спілкуються переважно українською мовою, але російська мова для них є засобом оволодіння знаннями, розваг, спілкування зі студентами, які розмовляють російською.

II СЛГ – мешканці Луганська віком понад 25 років, які працюють на різних підприємствах міста або перебувають на пенсії та зберігають особливості рідної говірки, переважно південно-східного наріччя.

III СЛГ – мешканці міста з вищою освітою, які в навчальних закладах опанували українську мову, контактували з носіями східнослов’янських говірок, але в побуті використовують російську мову, хоча в офіційно-ділових ситуаціях послуговуються українською.

Ми розглядаємо процес інтерференції як результат міжмовного контакту близькоспоріднених мов (української і російської), що призводить до відхилень від норми на різних мовних шарах в обох мовах та до появи трансформ.

Із загальної кількості досліджуваного лексичного складу усього проаналізовано форм слів у мовців СЛГ I – 11754, II – 14655, III – 7734, виявлено трансформ у текстах, записаних від мовлян I гр., 16,0%, II гр. – 16,3%, III гр. – 20,5%.

Виокремлюємо три групи трансформ: 1) українські з фонетичними, морфологічними та акцентуаційними особливостями російської мови або суміжних говірок; 2) суржикові (детальніше див.: [5]); 3) деформовані форми, яких немає ні в українській, ні в російській мовах.

Власне українські слова та їхні форми з фонетичними, морфологічними та акцентуаційними особливостями російської мови або суміжних говірок. До цієї групи відносимо форми, які а) існують лише в українській мові, але мовці, порушуючи орфоепічні, морфологічні та акцентуаційні норми української мови, видозмінюють їх; б) форми, зміни в яких зумовлені особливостями близьких за ареалом українських говірок.

Усього зафіксовано українських форм з фонетичними особливостями російської мови або українських говірок в мовців I СЛГ 1116, що становить 59,1% від загальної кількості трансформ, у мовців II СЛГ – 1449 (60,5%), у мовців III СЛГ – 1179 (74,4%). Форм з відмінними від літературних українських морфологічними рисами в мовців I СЛГ – 92 (4,9%), II СЛГ – 156 (6,5%), III СЛГ – 44 (2,8%); форм із неправильним наголошуванням у мовців I СЛГ – 11 (0,6%), II СЛГ – 26 (1,1%), III СЛГ – 4 (0,3%).

Серед цих форм розрізняємо:

– форми, які виникли внаслідок впливу російської мови на українську, наприклад форми, на яких позначилося російське „акання”: *вираби*, *будинач’к’і*, *варан’ц’і*, *ро^азмо^ау^алайут’*, *ц’ікаво^аго*; пом’якшення приголосних перед [е]: *в’еликий*, *блиш’е*; звуження

[и] та перехід в [і]: *будинач'к'і*, *зр'ів'ен'*, *к'і'р'і'ї'ник*, *піс'мен:ики*, *оп'ік'и'ї*, *ба'бус'іним*, *кв'іточ'к'і*; заступлення фонемі /в/ звуками [ф] [в^ф]: *в^фчитис'а*, *ф'ч'ен':а*; пом'якшення губних перед [а]: *пам'атайу*, *обов'язково*, *хлоп'атко*, *коров'ач'е*; усічення флексій: *гар'ілоч'кої*, *йашної*, *ве'у'ликої*, *мен'шої*, *к'іше'ч'кої*, *кар'топл'еї*; тверда вимова [ц] перед [а] у дієсловах з постфіксом -с'а: *подобайеца*, *зрайеца*;

– форми, що мають риси суміжних українських говірок, як-от: заступлення африкат [З], [З] звуками [з], [ж], [д]: *звон'ат'*, *зеркал'і*, *позй'їж:алис'*, *хо'жу*, *йі'з'д'у*, *п'іт'ход'у*, *ха'д'у*, *си'д'у*; м'якість [р'] у кінці складу: *цер'кви*, *кур'ми*, *не'сер'йозн'і*; збереження [о], [е] в новому закритому складі: *т'рошки*, *сел*, *рок*, *реч'*; заміна [а] на [о] („окання“): *бо'гатий*, *бо'гато*, *контр'обанди*, *сол'феток*; уживання [г] замість [г]: *грун'туйец':а*; заміна [о] на [у] („укання“): *бу'йар* (*бу'йари*, *бу'йарами*), *зарубл'али*; заступлення фонемі /ф/ звукосполученням [хв] або звуком [х]: *х'в'ізи'ку*, *х'в'і'з'мат'ік*, *х'фотог'раф'йя*, *тухл'ах*, *тухл'і*; стягнені форми дієслів 3-ї ос. однини теперішнього часу: *б'іга*, *бу'ва*, *пама'га*, *поч'іна*, *не'заїма*; вирівнювання дієслівних флексій II дієвідміни до флексій I дієвідміни: *во'зе*, *д'ерже*, *л'убе*, *р'обе*, *х'оде*, *йі'зде*, *с'луже*, *з'буде*, *т'русе*, *д'аре*, *уч'е*, *поп'росе*, *при'во'зе*, *при'ход'е*; уживання префікса од- (*от-*, *ат-*): *од:а'йу* (*од:а'ли*, *отда'йе*), *от'носи'лас'*, *од'ч'е'ї'п'ити*, *отк'рили*, *ат'ход'и'ї*, *отн'али*;

– форми, що мають риси, спільні для суміжних українських говірок та російської мови, типу: оглушення дзвінких приголосних: *в'ід'нов'ід'*, *важ'ко*, *д'ад'ком*, *заклад'*, *зам'іш'юс*, *зараз'*, *роз'пис'ї*, *подорош'юс*, *пот'ах'*, *без'ахис'них*, *в'ід'ві'іс'з*, *в'ід'по'ч'іли*, *к'ниш'юс'ка*, *к'ниш'юс'ку*, *заб'є'с'пече'н':а*, *зам'іж'юс*, *м'іж'юс*, *по'р'ат'ком*, *по'гл'ад'*, *под'руж'юс*, *х'л'іб'юс*; пом'якшення [ч']: *бач'ї'ли*, *в'іч'ниї*, *д'їч'інко*, *р'іч'ка*, *ч'ї'сте*, *не'зв'їч'айна*, *р'іч'*, *їч'ора*;

– інші форми, у яких зміни відбулися спорадично: *за'цип'ні'ла*, *з'роши*, *ні'куди*; *соло'вами*, *ого'лобл'ї*, *ц'іло'ц'іле*, *з'музиц'ї*, *корог'вай*, *ув'пала*, *сух'крової*, *малич'ко* 'малючка', *пта'х* 'птахів', *роста'шван*, *у'пече'н*, *лист'ї* 'листя', *д'ужа* 'дуже', *гул'али*;

– зміни в наголошуванні: *бу'ла*, *бу'ло*, *с'тар'ї*, *схо'дилис'а*, *бук'ви*.

Деформовані форми

В українському непідготовленому невимушеному мовленні луганців спорадично спостерігаємо творення специфічних форм, не зафіксованих у словниках, які суперечать нормам української літературної мови. Виникнення їх можна пояснити природою усного мовлення, адже не випадково О. А. Земська зазначала, що „усне мовлення (якщо це не читання вголос або напам'ять) – це обов'язково імпровізація. Вона відбувається на ходу, у процесі акту комунікації... Непідготовлене мовлення не планується завчасно, але породжується одночасно з його вимовою” [6, с. 7].

Зважаючи на білінгвальну ситуацію, яка існує в Луганську, та міграцію населення, деформовані форми спостерігаємо в мовленні всіх трьох СЛГ. Усього зафіксовано таких форм в I СЛГ – 24, що становить 1,3% від загальної кількості трансформ, у II СЛГ – 31 (1,3%), у III СЛГ – 21 (1,3%).

Такі форми утворено різними способами:

1) суфіксальним: II гр. – *паганку'вато* 'поганенько', *во'з'ї'юка* 'возівня', *з'рабе'юки* 'грабарка', *гарбу'шок* 'гарба', *зм'ї'йуч'е* 'змійне', I гр. – *на'ч'ї'тлива* (*на'ч'ітлива*) 'начитана', *роз'вину'на* 'розвинута', III гр. – *розм'ірко'ван* 'розміркування', *шаба'й'ї'ют* 'шабашать';

2) префіксальним: III гр. – *зр'ї'н'ал'но* 'порівняно з' *поп'і'з'н'їше* 'пізніше'.

Вони можуть відрізнятися від нормативних усіченням префікса: *йав'л'айе* 'уявляє' (*в'ін се'бе т'іл'ки йав'л'айе вод'ї'єм*); суфікса: *в'їс'ким* 'військовим'; звука: *кос'т'їтуц'її* 'конституції', *кватир'ах* 'квартирах', *кватир'ї* 'квартирі', *спл'є'т'ен'е* 'сплетення', *ш'їкотур'ат* 'штукутурят', *роз'в'ідик* 'розвідник'; частини слова: I гр. *л'акат* 'лялякати', *позлаза ш'кура* 'позлазила'.

Помічено утворення просторічних форм шляхом контамінації слів рос. чи укр. мов: III гр. – *л'їтка* (літо + влітку), *донц'а* (доня + доця), *м'їсцо* (місто + місце), *при'пам'ї'тати* (пригадати + пам'ятати). Від російського іменника *тиква* 'гарбуз' утворено дієслово *тик'вай*

‘багато разів повторювати слово *тиква*’ (*їа гарбуз / а в ін тиква / їа гарбуз / а в ін тиква // тикаў / тикваў / поскандали*).

Від дієслів *придумувати*, *балакати* утворено іменники *придумки*^е, *балакуч’к’і*.

Нерідко в мовленні І і II СЛГ можуть деформуватися іншомовні лексеми: *секан сен*, *т’іфоном*, *горономом*, *гуртожик*, *нерваўлог’іч’е’с’к’і*, *риўматиз*, *кіт’і’кітами*.

Здеформовані слова, основою для яких були загальновідомі українські лексеми, спостережено в мовлях І і III СЛГ: I гр. – *не^у навагайеу’а* ‘не наважується’, *видаўна* ‘видатна’, III гр. – *м’іс’теу’ко^а* ‘містечко’, *не^уприїемств* ‘неприємності’, *у на’ч’атку^о* ‘на початку’, *рос’і’яна* ‘росіянка’, *те^ч’і* ‘течії’, *спосе^уред’л’е’вій* ‘спостережливий’, *с’іс’* ‘сесій’, *сп’іс’таўлен’а* ‘зіставлення’.

Здеформовані слова, основою для яких були загальноросійські форми, зафіксовано в мовців I СЛГ: *не сравн’ат* ‘не порівняти’, *наобратно*, *хват* ‘досить’, *вираз’ти* ‘висловитися’.

Спорадично спостерігаємо свідоме перекручування слів у мовців III СЛГ: *пал’ік’махтерскої* (*їак ка’зали у ф’іл’м’і / За двома зайц’ами / ў пал’ік’махтерскої ў ц’і’р’ул’н’і*); *тка’н’ін’і* (*каже //в ін називаїеу’а тка’н’ін’і // думайу шо ш таке / подивіу’с’а / а там тка’нини по україйн’с’к’і*).

Отже, дослідивши уснорозмовні тексти луганців, виокремлюємо три групи трансформ, які виникли через недостатній автоматизм у володінні літературною мовою, що зумовлено кількома чинниками: по-перше, свідомий та несвідомий перехід містян з одного мовного коду на інший, по-друге, брак належної мовної практики у використанні її поза межами родини або роботи.

У подальшому передбачаємо докладно проаналізувати на значному фактичному матеріалі діалектну лексику, зафіксовану в мовленні луганців, для яких рідною є українська говірка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовчок З. І. Особливості лексичної інтерференції в умовах контактування близькоспоріднених мов / Вовчок Зоя Іванівна // *Культура народів Причорномор’я* : науч. журн. – 2003. – № 44. – С. 121 – 124.
2. Зимовець Г. В. Міжмовна інтерференція в умовах контактного білінгвізму (на матеріалі мови української діаспори): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 „Загальне мовознавство” / Г. В. Зимовець. – К., 1997. – 19 с.
3. Зубарев О. В. Інтерферентні явища в українському мовленні студентів Північної Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. В. Зубарев. – К., 2006. – 20 с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підруч. для студ. філол. спец. вищ. закл. освіти / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 188 с.
5. Нередкова С. С. Мовний суржик як вид трансформації слів у мовленні луганців / С. С. Нередкова // *Лінгвістика* : зб. наук. пр. – Луганськ, 2011. – № 3, ч. 1. – С. 93 – 100.
6. Разновидности городской устной речи : сб. науч. тр. / отв. ред. Е. А. Земская, Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1988. – С. 44 – 84.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінол. енцикл. / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
8. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. – Ч. 2 : Джерела і соціокультурні чинники розвитку / Людмила Ткач. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. – 704 с.
9. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2004. – 824 с.
10. Черемська О. С. Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові як наслідок українсько-російського білінгвізму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. С. Черемська. – Х., 2002. – 24 с.
11. Шинкаренко О. В. Явище лексичної інтерференції в українському мовленні молоді Кіровоградщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / О. В. Шинкаренко. – К., 1995. – 18 с.

У статті розглянуто трансформовані лексичні форми, поява яких в усному мовленні луганців зумовлена білінгвальною ситуацією в місті.

Дослідивши трансформи, виокремлено такі: 1) українські з фонетичними, морфологічними та акцентуаційними особливостями російської мови або суміжних говірок; 2) суржикові; 3) деформовані форми, яких немає ні в українській, ні в російській мовах.

Ключові слова: соціолінгвальна група (СЛГ), мовлення міста, інтерференція, трансформи, деформовані форми.

The article considers the transformed lexical forms and their appearance in the oral speech of Luhansk inhabitants was caused by bilingual situation in the city.

Transformed forms analysis let us distinguish the following: 1) Ukrainian, with phonetic, morphological and accentuation features of the Russian language or related dialects; 2) model of speech behaviour; 3) deformed variants which are not used in the Ukrainian or Russian languages.

Key words: social and lingual group, city speech, interference, transformers, deformed variants.

Стефанія Панцьо, Людмила Вакарюк
(Тернопіль)

УДК 81'367.4

КУЛЬТОРОЛОГІЧНА ВАГОМІСТЬ СОМАТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕМКІВСЬКОЇ ПІСНІ)

Фольклорна спадщина була і є невичерпним джерелом народної мудрості, національної духовності. Вона акумулює в собі культурологічні засади наших предків.

З-поміж малих жанрів усної народної творчості пісня посідає одне зі значних місць. Українською піснею захоплювалися і захоплюються науковці й письменники різних країн. Відомий чеський славіст П.-Й. Шафарик писав про українську пісню: «Українці дуже багаті, може, найбагатші поміж усіма слов'янами різнобарвними народними піснями..., їх така кількість, якою не може похвалитися жоден народ» [9].

Однією з особливостей народної пісні є поєднання в ній високих ліричних нот із заземленим житейським прагматизмом. Завдяки цьому в текстах народних пісень рельєфно вимальовується мовна картина світу, у центрі якої виступає людина з її світобаченням, свідомістю, психологією, потребами, ставленням до інших тощо. Н. Данилюк зазначає: «Особливості мовної картини світу залежать від ментальності народу, що визначається вченими як світосприймання, відчуття, бачення себе у світі» [4, с. 180].

Людина слугує водночас і об'єктом, і суб'єктом фольклорної пісні. Вона сама в собі відтворює цілий світ і через себе його пізнає. Тому не випадково, що найактивніше людська сутність проявляється в піснях ліричних, оскільки вони зображують не лише стосунки між двома людьми, чоловіком і жінкою, а й передають значний емоційний потенціал цих стосунків, які коливаються від високого до низького, від позитивного до негативного.

Тема розвідки передбачає виявлення семантичного потенціалу соматичної лексики в аспекті культурологічної парадигми. Об'єктом дослідження послужили лемківські народні пісні. Дослідники лемківської пісні визначають властиві їй риси, із-поміж яких – жвавий оптимістичний тонус, жартівливі, фривольно-пародійні настрої, лаконічність у виразах, винахідливість у формі [3].

В останні десятиліття увага лінгвістичних досліджень активізувалася на культурологічних аспектах поетичних текстів. У цьому плані розвинулося зацікавлення науковців семантичною динамікою лексики лемківської пісні. Так, об'єктом окремого дослідження були лексика просторової семантики, зоонімічні лексеми в піснях про кохання, а також мовна картина світу в народних колядках Лемківщини [1; 2].

Щодо соматичної лексики в лемківській пісні, то вона не була об'єктом окремого вивчення. Причина уваги до соматичної лексики полягає в тому, що вона становить найдавніший пласт лексичних одиниць. Процес усвідомлення себе серед навколишньої дійсності і визначення себе як особи людина почала з відчуттів, що виникли безпосередньо через органи чуття й частини власного тіла. Людське тіло виявилось одним із найдоступніших для спостереження і вивчення об'єктом, і слова, що позначають частини тіла людини, так само древні, як і людська свідомість. За допомогою цих інструментів прадавня людина почала орієнтуватися у просторі і часі. Анатомічна будова тіла людини